

Климентович О.Б.

Национальный университет «Львовская политехника»

ДИНАМИКА ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ В ГОСУДАРСТВЕ

Аннотация

В статье рассмотрено понятие «ценностные ориентации» ведущими учеными. Теоретически исследована возможность динамики данного конструкта под влиянием различных факторов. Приведены элементы, которые наполняют понятие «ценностные ориентации» с точки зрения студенческой молодежи. Изучено повлияли ли события, которые происходили и происходят в стране, а именно революция на майдане, военные действия на изменение приоритетов в жизни студента. Подано систему приоритетных ценностных ориентаций для современной молодежи, которая получает образование, до социально-экономической и политической нестабильности в стране и после.

Ключевые слова: ценностные ориентации, студенты, молодежь, система ценностных ориентаций, приоритеты, социально-экономическая и политическая нестабильность.

Klymentovych O.B.

National University «Lviv Polytechnic»

DYNAMICS OF VALUE ORIENTATIONS OF UKRAINIAN SOCIETY STUDENTS IN THE SOCIAL, ECONOMIC AND POLITICAL INSTABILITY IN THE COUNTRY

Summary

The article deals with the concept of «value orientation» leading scientists. Theoretically investigated the possibility of the dynamics of the construct under the influence of various factors. Elements that fill the concept of «value orientation» in terms of students. Determined or events that have occurred and are occurring in a country that is a revolution in the square, hostilities have changed the priorities in the life of student. Posted system priority value orientations for the youth of today, who gets education before socio-economic and political instability in the country and after.

Keywords: value orientations, students, youth, system values, priorities, socio-economic and political instability.

УДК 17.021.1:373.3

ЗАСВОЄННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Кравчук Л.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проведено аналіз існуючих психологічних підходів до проблеми засвоєння етичних норм молодшими школярами. Засвоєння етичних норм відбувається завдяки системі організованих впливів на їх свідомість та почуттєво-вольову сферу, організацію життєдіяльності, у процесі якої і набувається досвід етичних відносин. Автором підкреслюється, що це непростий процес, оскільки передбачає синтез раціонального і емоційного, логічного й емпіричного, духовного і практичного.

Ключові слова: молодші школярі, етичні норми, зовнішні впливи, свідомість, самосвідомість, установка.

Постановка проблеми. Засвоєння етичних норм молодшими школярами є важливою соціальною проблемою, оскільки включає не тільки етичне становлення окремої особистості, а й підвищення загальної культури суспільства в цілому. Її актуальність на сучасному етапі обумовлена соціально-психологічною ситуацією, яка виникла: старі моральні ідеали не відповідають вимогам часу, але й не визначено ключові ціннісні орієнтири, які б супроводжували життєдіяльність людей у нових умовах розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що у психологічній науці існують різні підходи до розв'язання проблеми засвоєння етичних норм молодшими школярами. Для на-

шого дослідження важливе значення мають праці таких вітчизняних і зарубіжних психологів як Б. Г. Ананьєв, І. Д. Бех, Л. І. Божович, М. Й. Борисевський, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, Т. Є. Конникова, В. А. Крутецький, П. А. М'ясоїд, С. Л. Рубінштейн, Б. М. Теплов, Д. Н. Узнадзе, А. Маслов, К. Роджерс та багато інших. Учені розкривають закономірності морально-етичного розвитку, з'ясовують взаємозв'язки та взаємозалежності, виявляють психологічні механізми та умови цього процесу.

Мета даної статті полягає у здійсненні аналізу існуючих психологічних підходів до проблеми засвоєння етичних норм молодшими школярами.

Виклад основного матеріалу. Суттєве значення для розробки базових наукових підходів до розв'язання проблеми засвоєння етичних норм мо-

лодшими школярами має культурно-історична теорія походження психіки і свідомості, розроблена Л. С. Виготським, в якій закладено принципи: від соціального до індивідуального, від зовнішнього до внутрішнього, від інтерпсихічного до інтрапсихічного. Ключовим аспектом теорії є положення про те, що «будь-яка вища форма поведінки у процесі свого розвитку з'являється двічі: спершу як колективна, соціальна форма поведінки, а потім як внутрішній спосіб мислення дитини. Між ними лежить процес інтеріоризації – впровадження функції всередину» [6, с. 338]. Це положення створює теоретичні передумови визначення соціокультурного підходу до вирішення проблеми засвоєння етичних норм молодшими школярами.

Теоретико-методологічну значимість для нашого дослідження має висунута С. Л. Рубінштейном [21] думка про те, що всякий зовнішній вплив відбувається через внутрішній світ індивіда і є основоположним для розуміння механізмів засвоєння етичних норм. Але не всі зовнішні впливи переходять у внутрішні спонукальні сили етичного розвитку особистості. Такою здібністю володіють тільки види діяльності, які породжують стійкі етичні відносини. Звідси випливає, що засвоєння етичних норм відбувається завдяки системі організованих впливів на свідомість та почуттєво-вольову сферу молодших школярів, організацію життєдіяльності, у процесі якої і набувається досвід етичних відносин. Здатність індивіда вибірково ставитись до будь-яких зовнішніх впливів, незалежність індивідуальної свідомості від нових впливів успішно досліджувалися вченими-психологами, якими було висунуто низку концепцій і розроблено відповідну термінологію: спрямованість особистості (Б. М. Теплов [22]), внутрішня позиція особистості (Л. І. Божович [3]), установка (Л. Н. Уznадзе [23]). Для більш конкретного аналізу та відображення сутності співвідношень «зовнішнього» і «внутрішнього», об'єктивного і суб'єктивного у процесі засвоєння етичних норм молодшими школярами важливим є поняття внутрішньої позиції дитини, яке ввела Л. І. Божович. На її думку, внутрішня позиція формується в процесі життєдіяльності дитини і відображає те об'єктивне положення, яке займає дитина в системі доступних їй суспільних відносин, а також її особисте відношення до цього положення, характер її потреб, мотивів, прагнень. І тому, якими б не були впливи та вимоги середовища, вони не стануть дійсними факторами розвитку дитини, поки не увійдуть в систему її особистих потреб. Для цього необхідно, щоб виконання цих вимог забезпечило дитині збереження не тільки того положення, що вона займає в своєму оточенні, а і її внутрішньої позиції. На основі взаємодії зовнішніх і внутрішніх впливів формується установка [23] – головна реакція свідомості суб'єкта на вплив ситуації, в якій він знаходиться. Як ключовий регуляторний механізм вчинкової діяльності, установка визначає спрямованість і вибірково активність індивіда. При цьому поведінка особистості може бути імпульсивною або регулюватися свідомістю. А. Г. Здравомислов та В. А. Ядов [8] дають визначення установці як ціннісній орієнтації, вибору особистістю моральних, естетичних та інших духовних цінностей в якості об'єктів, що визначають ціленаправлену життєдіяльність індивідів, їх спосіб життя.

Цікавими для дослідження є експерименти, проведені Б. Г. Ананьєвим, в результаті яких вчений виділив чотири рівня впливу етичних норм на поведінку індивіда. На першому рівні – це поверхневий знання норм, які ще не виконують роль регуляторів

поведінки, оскільки не стали внутрішніми мотивами і виступають як зовнішні регулятори. На другому рівні спостерігається більш глибоке засвоєння етичних норм, коли окремі знання переходять у мотиви і стають регуляторами поведінки індивіда. Проте варто зазначити, що мотиви індивіда у цьому випадку не є стійкими і можуть розходитися з його вчинками. Для третього рівня характерна єдність дії етичних норм, мотивів і реальних вчинків. На четвертому рівні етичні норми виступають як система оцінок, поглядів особистості, як глибоко усвідомлені мотиви і потреби, що регулюють поведінку індивіда. А сам індивід характеризується високим рівнем самосвідомості [19, с. 37-38].

Засвоєння етичних норм молодшими школярами в психологічній літературі розглядається з позиції формування усвідомленої потреби, стійкого інтересу і готовності до діяльності на основі етичних знань. Враховуючи вище сказане, важливо з'ясувати вплив вікових особливостей розвитку особистості на засвоєння етичних норм, її моральне становлення, оскільки Л. С. Виготський [7], Л. І. Божович [3], А. Г. Ковальов [9] та ін. звертають увагу на особливості психічного розвитку, інтелектуального, морально-етичного формування особистості в так звані сенситивні періоди. Саме в молодшому шкільному віці спостерігається вироблення основ для свідомого засвоєння етичних норм, формування внутрішньої готовності до засвоєння моральних вимог. Характеризуючи молодший шкільний вік як новий період у соціальному розвитку дитини, П. А. М'ясоїд [17] вказує на такі його особливості: оволодіння зовнішніми формами етичних норм стає усвідомленим; зростає сенситивність до правил поведінки та до тих її зразків, які демонструє авторитетний дорослий; відсутність у дитини моралі у вигляді інтеріоризованих норм, навіть якщо вона має еталони «правильної» і «неправильної» поведінки; формування теоретичного та практичного ставлення до етичних норм; визначальною у виконанні етичних норм для першокласників є оцінка вчителя; в учнів 3-4 класів над оцінкою вчителя або товаришів починає домінувати самооцінка на основі подальшого розвитку самосвідомості; інтенсивне становлення саморегуляції; на перший план починає виходити обмірковування дії, їх планування, а не сам результат. Аналіз окремих досліджень (Д. І. Фельдштейн [24], Д. Б. Ельконин [26], А. К. Маркова [15]) підтверджує думку, що у періоди особистісного розвитку у молодших школярів з'являються певні якісні утворення у потребнісно-мотиваційній, інтелектуально-почуттєвій і поведінково-вольовій сферах, які визначають вікові особливості їх поведінки й діяльності. Під віковими утвореннями Л. С. Виготський розумів «той новий тип побудови особистості та її діяльності, ті психічні й соціальні зміни, які вперше виникають на даній віковій сходинці і які визначають знання дитини, її ставлення до середовища, її внутрішнє й зовнішнє життя, весь хід розвитку в даний період» [7, с. 114-123]. Вивчення особливостей й можливостей вікового розвитку дитини допоможе визначити виховання й інтеграцію способів поведінки, моральних якостей, що сприятиме етичному становленню особистості в молодшому шкільному віці та створить основу для її етичного вдосконалення в наступні вікові періоди.

За результатами досліджень Л. І. Божович [4], Т. Є. Конникової, В. А. Крутецького [12] та ін. етичне становлення молодшого школяра відбувається в ході послідовного засвоєння зразків, які представлені в етичних нормах, принципах, ідеалах тощо. На думку вчених, нечіткість або помилковість у ро-

зумінні етичної норми дітьми молодшого шкільного віку може суттєво вплинути на їхню уважність та привзвести до неетичних вчинків. Щоб уникнути такої ситуації, необхідно визначити спосіб представлення дітям етичних норм. Вони мають увійти в досвід дитини не тільки у вигляді словесного знання, але, перш за все, у вигляді людських відносин і вчинків, учасником яких була б і сама дитина. Для засвоєння етичної норми, підкреслюють Л. І. Божович та Т. Є. Коннікова, необхідно ввести дитину в «ситуацію практичного здійснення реальних етичних учинків» [4, с. 81]. Виходячи із цього, виховання досягне своєї мети за умови спрямування й активізації власної діяльності дитини. «Будь-яка спроба вихователя-вчителя «внести» в дитину пізнання і моральні норми, минаючи власну діяльність дитини стосовно оволодіння ними, підриває самі основи здорового розумового й морального розвитку дитини, виховання її особистісних властивостей і якостей» [22, с. 191].

Рівень засвоєння етичних норм молодшими школярами характеризується двома формами вияву: статичною і динамічною. Для статичної форми властиві знання етичних норм на теоретичному рівні. Динамічна форма виявляється в уміннях застосовувати знання етичних норм в різноманітних життєвих ситуаціях і виражається у вчинках. Етичний вчинок виступає критерієм засвоєння етичних норм молодшими школярами, є ознакою, за якою можна судити про реальні помисли і почуття особистості. «Моральність людини реалізується у вчинках, з яких складається її поведінка. Які вчинки людини, така вона і сама, така і її мораль» [2, с. 32]. Саме тому знання етичних норм мають постійно закріплюватися, для чого необхідним є систематичне вправління молодших школярів в етичних вчинках. Якщо ж дитина керується етичними нормами і правилами тільки в загальних рисах, але не реалізує моральний потенціал в різноманітних життєвих ситуаціях, то вона менш активно накопичує особистісний досвід морально-етичної взаємодії, який, виходячи із загальнотеоретичних положень про морально-етичне становлення молодших школярів, міститься в знаннях, уміннях, навичках, звичках і проявляється в процесі взаємовідносин дитини з дорослими, навколишньою дійсністю, в колективній діяльності. «Свідомість, яка не спирається на досвід, хоча і виражається в багатослівних формах, на ділі, перш за все, слабосильна, по-друге, одинока, не здатна створювати ніяку практику – це те, що для нашого суспільства є найбільш небезпечним... Неможливе ніяке усвідомлення дисципліни, якщо ніколи не було самої дисципліни» [14, с. 179].

Актуальним для нашого дослідження є висунута Г. С. Костюком думка про те, що «виховання за своєю суттю – це керівництво індивідуальним становленням людської особистості... Виховувати – це проектувати поступове становлення моральних якостей майбутньої особистості» [11, с. 380]. Аналогічний підхід до розуміння формування етичної особистості знаходимо у В. М. Коротова [10], І. С. Мар'єнка [16], І. Ф. Харламова [25]. Як зазначає І. С. Мар'єнко, система етичних норм, які має засвоїти учень молодших класів, має будуватися на концептричному принципі. В основі цього принципу лежить поступове розширення, поглиблення і ускладнення змісту етичних норм, що веде до створення оптимальних умов для їх засвоєння молодшими школярами, забезпечує наступність і циклову завершеність даного процесу. Формування моральності, на думку В. М. Коротова та І. Ф. Харламова необхідно здійснювати на основі інтегративного під-

ходу, оскільки формування моральності особистості відбувається шляхом поступового вироблення у неї окремих, спочатку найпростіших етичних рис і якостей та подальшої їх інтеграції (об'єднання) і закріплення у більш складну і широкую сукупність моральних якостей.

Теоретико-методологічне підґрунтя процесу засвоєння етичних норм молодшими школярами становлять принципи гуманістичної психології, основоположником якої був А. Маслоу, за якими «гуманізм – є відображенням людяності у всьому розмаїтті проявів людської поведінки, утвердження поваги до людини та її цінностей, а сама ідея гуманізму приваблива за своєю природою та психологічним змістом» [20, с. 206]. На думку психологів-гуманістів (К. Роджерс, Р. Мей та ін.), кожна людина – єдине, унікальне, організоване ціле; найвища цінність, яка надає значення, смислу всьому, що є у світі. Сприйняття людини як найвищої цінності складає змістову основу гуманізму і є головним етичним регулятором стосунків між людьми, мірою їх людяності. Гуманізму притаманні такі вічні категорії як свобода, справедливість, рівність, честь, достоїнство. Головними елементами, які формують етичну природу людини є здатність до самодетермінації, саморегуляції, реалізації внутрішнього «Я». Поведінка людини, як встановлено А. Маслоу і К. Роджерсом, заохочується і регулюється певним мотивом, який об'єднує все. Цей мотив отримав назву «тенденція до самоактуалізації» – особистісна домінація, що стимулює прагнення до розвитку, самостійності, самовизначення, «центр, на якому сфокусовані всі інші прагнення» [13, с. 447-448].

На зростання суперечності між вимогами до рівня етичного розвитку особистості і невідповідності використання з цією метою виховних впливів вказує І. Д. Бех [1]. На його думку, такі методи як привчання, заохочення, покарання тощо реалізують практично діючу стимул-реактивну схему, яка не виправдана теоретично. В результаті застосування цих методів у підростаючого покоління культивується пристосовницька мораль (мораль вигоди), в основі якої лежить зовнішнє спонукання. Що ж стосується моралі, як поведінки, підґрунтям якої є самовинагорода, для нього не властива. Таку ситуацію вчений пояснює тим, що уявлення про волю як діяльність суб'єкта, яка здійснюється на основі усвідомленої необхідності, залишаються не перетвореними у конкретно-психологічні механізми. Таким чином, свідомого сприйняття особистістю етичних норм, що здійснюється на основі вольового підкріплення не відбувається. Виникає необхідність створення і використання якісно нових виховних впливів, які б ґрунтувалися на рефлексивно-вольовій діяльності, співпереживанні і позитивному емоційному оцінюванні. Такий психологічний підхід став би передумовою розвитку самосвідомості та свідомого сприйняття етичних вимог. Учений звертає увагу на необхідність розробки принципів побудови генетико-моделюючого методу, який є єдиним адекватним засобом формування вищих моральних утворень, довільних за генезисом. Для цього необхідно звернутися до психологічного механізму вольового спонукання: волю доцільно розглядати не як особливу психічну функцію, а як первинну динамічну основу психічного життя, стадію оволодіння процесами поведінки; воля, як усвідомлене прагнення, виступає способом породження окремих компонентів самосвідомості в цілому, як інтелектуально-афективної єдності; механізм волі такий: на етапі розгорнутого вольового процесу – це рефлексія, на заклочному етапі – переживання [5, с. 369].

Отже, процес засвоєння етичних норм молодшим школярем проходить у два етапи. Перший характеризується оволодінням зовнішньою ситуацією, в результаті чого у дитини формується емоційне сприйняття етичної вимоги. Другий етап передбачає виникнення довільного позитивного ставлення до етичної норми, бажання і готовності реалізувати її в реальних вчинках. Слід зазначити, що другий етап відбудеться за умови рефлексивно-вольової діяльності індивіда. При багаторазовому повторенні етичного вчинку довільний механізм спонукання перетворюється в постдовільний, для якого характерними є ознаки бажання. В результаті цього етичний вчинок перетворюється у звичку. Між моментом вольового рішення і моментом утворення звички відбувається довготривала робота по переходу від волі, як первинного мотиваційного фактора, до невольового за психологічною структурою мотиву вчинку. Воля, як усвідомлена більшою чи меншою мірою готовність виконати в конкретних умовах поставлену моральну вимогу, породжує мотиваційний процес, суть якого в емоційному забарвленні однорідних ситуацій моральної вимоги, з поняттям про етичну норму. Такі утворення виступають у самосвідомості як моральні властивості, а в поведінці є її мотивами [5, с. 369-370]. Синтез моральної свідомості, самосвідомості та емоційно-вольового компонента – ось той механізм, за допомогою якого

досягаються вагомі успіхи у розв'язанні проблеми засвоєння етичних норм молодшими школярами.

Вивчення процесу засвоєння етичних норм молодшими школярами ґрунтується на законах діалектики: єдності і боротьби протилежностей, заперечення заперечення, переходу кількісних змін у якісні. Головним для вивчення проблеми засвоєння етичних норм молодшими школярами є правильний вибір методів дослідження. Спираючись на наукові розробки О. М. Новікова [18] охарактеризуємо їх як методи-операції (визначають головні операції мислення – аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, узагальнення) та методи пізнавальної дії.

Висновки і пропозиції. Отже, розглянуті психологічні підходи до засвоєння етичних норм молодшими школярами дають підстави стверджувати про складність, суперечливість та тривалість даного процесу, який передбачає формування чітких уявлень про змістову сутність кожної з етичних категорій, виховання бажання і звички діяти відповідно відомої і зрозумілої дитині нормі, вироблення умінь реалізовувати засвоєні норми у відношеннях з людьми, а також формування морально-етичної свідомості, розвитку емоційно-почуттєвої сфери. Етичні знання і почуття є передумовою етичного досвіду молодшого школяра: від елементарних етичних вимог до вищих форм взаємин обов'язку і моральної відповідальності.

Список літератури:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 203 с.
2. Блюмкин В. А. Этика и жизнь / В. А. Блюмкин. – М., 1987. – 111 с.
3. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Под ред. Д. И. Фельдштейна. М.: Междунар. пед. акад., 1995. – 209 с.
4. Божович Л. И., Конникова Т. Е. О нравственном развитии и воспитании детей // Вопросы психологии. – 1975. – № 1. – С. 80-89.
5. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
6. Выготский Л. С. Психология развития как феномен культуры. Избр. псих. труды / Под ред. М. Г. Ярошевского. М.: Институт практ. психол. – Воронеж: МОДЭК, 1996. – 510 с.
7. Выготский Л. С. Проблема возрастной периодизации детского развития // Вопросы психологии. – № 2. – С. 114-123.
8. Здравомыслов А. Г., Ядов В. А. Отношение к труду и ценностные ориентации личности / А. Г. Здравомыслов, В. А. Ядов. – Т. II. – М., 1965. – С. 189-209.
9. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1970. – 391 с.
10. Коротов В. М. Антология гуманной педагогики: Макаренко / В. М. Коротов. – М.: Издат. Дом Шалвы Амонашвили, 1999. – 223 с.
11. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколенко. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
12. Психологические особенности младшего школьника [Текст] / Крутецкий В. А. // Хрестоматия по возрастной психологии / сост. Л. М. Семенюк. – 2003. – С. 322-325.
13. Личность: теории, эксперименты, упражнения. – С.-Пб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 864 с.
14. Макаренко А. С. Соч. в 7-ми томах / А. С. Макаренко. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1957, т. 2. – 527 с.
15. Маркова А. К. Психология обучения подростка / А. К. Маркова. – Москва: Знание, 1975. – 64 с.
16. Марьенко И. С. Нравственное становление личности школьника [Текст]. – М., 2005. – 228 с.
17. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навчальний посібник / П. А. М'ясоїд. – К.: Вища шк., 2000. – 479 с.
18. Новиков А. М. Методология образования / А. М. Новиков. – М.: Эгвес, 2002. – 320 с.
19. Пеньков Е. М. Социальные нормы: управление, воспитание, поведение / Е. М. Пеньков: Моногр. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
20. Психологія особистості: словник-довідник / За редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с. – Бібліогр.: с. 263-293.
21. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
22. Теплов Б. М. Избр. труды: В 2-х т. / Б. М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.; Т. 2. – 360 с.
23. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М.: Наука, 1966. – 452 с.
24. Фельдштейн Д. И. Проблемы возрастной и педагогической психологии: Избр. психолог. труды / Д. И. Фельдштейн. – М.: Международная педагогическая академия. – 1995. – 367 с.
25. Харламов И. Ф. Нравственное воспитание школьников: пособие для классных руководителей / И. Ф. Харламов. – М.: Просвещение, 1983. – 160 с.
26. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко; авт. вступ. ст. и коммент. В. В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1989. – 554 с.

Кравчук Л.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

УСВОЕНИЕ ЭТИЧЕСКИХ НОРМ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Аннотация

В статье проведен анализ существующих психологических подходов к проблеме усвоения этических норм младшими школьниками. Усвоение этических норм происходит благодаря системе организованных воздействий на их сознание и чувственно-волевую сферу, организацию жизнедеятельности, в процессе которой и приобретает опыт этических отношений. Автором подчеркивается, что это непростой процесс, поскольку предполагает синтез рационального и эмоционального, логического и эмпирического, духовного и практического.

Ключевые слова: младшие школьники, этические нормы, внешние воздействия, сознание, самосознание, установка.

Kravchuk L.V.

Borys Grinchenko Kyiv University

ASSIMILATION OF ETHICAL STANDARDS YOUNGER STUDENTS: PSYCHOLOGICAL APPROACHES

Summary

This article analyzes the existing psychological approaches to the problem of assimilation of ethics younger students. Assimilation of ethical standards is due to the system of organized effects on their consciousness and sensory-volitional, the organization of life, during which the acquired experience and ethical relations. The authors emphasize that it is not an easy process, as it involves the synthesis of rational and emotional, logical and empirical, spiritual and practical.

Keywords: junior high school students, ethics, external influences, consciousness, self-consciousness, installation.

УДК 159.9:37.015.3:94

ДО 130-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СТЕПАНА ВОЛОДИМИРОВИЧА БАЛЕЯ

Носова І.Є.

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Стаття присвячена 130-річчю від дня народження Степана Балея – українського і польського психолога, психоаналітика, лікаря, філософа і педагога. Зазначені основні події життєвого і творчого шляхів С.В. Балея. Вказані психологічні ідеї вченого, які будували підвалини української та польської психології та залишаються визнаними і актуальними на сьогоднішній день. Перераховані основні праці психолога. З'ясовано, що окремі психологічні ідеї С.В. Балея можна використовувати у практиці педагогічної діяльності.

Ключові слова: психологія; біографія; наукові інтереси; психологічні ідеї; основні праці.

Постановка проблеми. Степан Балея своїми численними статтями і фундаментальними працями створив підвалини психології виховання [5], однак досі залишається маловідомим у сьогоднішньому науковому світі. Один із фундаторів української психології. Автор численних праць з медицини, загальної, дитячої, педагогічної, соціальної психології, психології творчості, за якими досі студіюють психологію у вищих навчальних закладах Польщі. Вони є надбанням двох культур (української і польської).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєвий та творчий шляхи Степана Балея вивчали Л. Бондаренко, М. Верников, Ю. Вінтюк, І. Кутько, П. Петрюк, П. Пуній, М. Чайковський та ін.

Мета статті. Ознайомити читачів з основними віхами життя та творчим шляхом С.Балея. Виокремити провідні психологічні ідеї, показати значущість його праць із метою привертання увагу до даної постаті і підняти із глибин забуття до всесвітнього визнання.

Основний матеріал і результати дослідження. Степан (Стефан-Максим) Володимирович Балея – ви-

датний український і польський психолог, лікар, психоаналітик, філософ та педагог. «Невеликий за зростом, – пише про нього М. Ziemnowicz, – скромний в поведінці, ніколи не висувався наперед, скоріше тримався стримано, на узбіччі, неохоче подавав голос у дискусіях, хоча багато мав що сказати. У колі, звичному для нього, у колі своїх співробітників почував себе краще, вмів бути ініціативним, охоче визнавав праці інших, безкорисно допомагав їм у роботі [12].

Народився 4 лютого 1885 року в с. Великі Бірки поблизу Тернополя в сім'ї вчителя народних шкіл. Батьки Володимир та Ірена з дому Швейковських були на той час вчителями початкових класів. Батько був керівником школи в Микулинцях. Помер у 1922 році, мати – у 1942 році в Кракові, де перебуваючи на пенсії, жила у своїй молодшій дочці Ольги.

